

NĚKOLIK ÚVAH O ČESKÉ HISTORIOGRAFII PO ROCE 1989

Maciej Górny

Remarks on Czech historiography since 1989

The article presents the state of historical research in Czechoslovakia (Czech Republic) since 1989 in comparative regional perspective. The first part of the text discusses the phenomenon of relatively delayed Czech debate on the impact of communist regime on historiography. The author of the summarized article is of the opinion that that due to this chronological shift the Czech historiography enjoys more sophisticated and developed methodological debates than analogical discussions led by Polish, German and Slovak historians in early 1990s.

Second part of the article is devoted to the main research topics of contemporary Czech historiography, starting from the hussite movement, through the national awakening to the problem of expulsion of the German population of Czechoslovakia in 1945. The author's stance is that the recent critical voices towards the traditional interpretation of an immanently democratic, peaceful and unique character of the interwar Czechoslovakia are in a way more convincingly proving the democratic and professional quality of the present Czech historical science than the 'patriotic' defence of the national values.

Maciej Górny (1976) působí v Zentrum für Historische Forschung der Polnischen Akademie der Wissenschaften v Berlíně, gorny@panberlin.de

Pohled na vývoj historiografie v jiné zemi v jistém ohledu staví pozorovatele do privilegované pozice. Přemíra vědomostí nezatěžuje jeho uvažování, nevidí výroky „druhého dne“, protože ví velmi málo, či dokonce vůbec nic o konfliktech v prostředí, jehož není součástí. Zároveň však může porovnávat to, co pozoruje, se stavem své domácí historiografie, což mu umožňuje širší úhel pohledu. Mé úvahy budou zcela jistě poznamenány většinou nedostatků, které plynou z postavení nezúčastněného pozorovatele. Doufám však, že tato pozice bude v jistém smyslu i prospěšná. Proto se budu snažit všude tam, kde mi to mé znalosti dovolí, srovnávat českou historiografii s jinými historiografiemi našeho regionu, v naději, že se mi tímto způsobem podaří o ní říci více, než vím.¹

¹ K lepší orientaci ve směrech bádání a v nejbouřlivějších historických diskusích mi pomohl nepublikovaný text Pavla Koláře a Michala Kopečka: http://www.ceu.hu/hist/antohi_phd.htm.

Začnu od problematiky vlivu politického zemětřesení na historické vědy a sebe-reflexi historiků a poté se budu zabývat dle mého názoru klíčovými otázkami, kterým se historici věnují, ale i těmi, kterým se nevěnují vůbec či jen v malém rozsahu. Nakonec si dovoluji několik poznámek k samému srovnávání stavu české historiografie s historiografiemi jiných zemí.

Zlomové události roku 1989 způsobily, že posouzení nedávné minulosti (včetně marxistických historiografií východního bloku) začalo být nejen možné, ale podle mnoha badatelů i nezbytné. V Polsku se diskutovalo o „bílých místech“, „angažovaných intelektuálech“, a úvahy o komunistické minulosti se nenápadně proměňovaly ve zcela nové politické konflikty, často uvnitř původní opozice. V upadající NDR došlo téměř k revoluci, vyvolané poněkud inkvizitorským entuziasmem mladých členů Unabhangiger Historiker-Verband. Tón kritiky vychodonemcke historiografie byl především moralizatorsky, a je charakteristické, že asi nejčastěji se účastníci tehdejších diskusí odvolávali na autoritu Václava Havla.² Základním pojmem byla pravda, ale na rozdíl od polských kritiků historiografie se mladí vychodn Němci nesoustedovali na požadavek odhalování skryte pravdy, nybrž spíše na odstranění prekroucených informací, nepravdivých interpretací a manipulací s fakty, které se ji v historických publikacích nacházely. Nešlo jim o „odhalování“, nybrž o kritiku stavu a zposobu provozování historie v NDR. Tato kritika byla ostrá a široká, zahrnovala i ty zapadonemcke historiky, kteří před rokem 1989 nebo bezprostredn po nm navázali spolupráci s některými vychodonemckými badateli (předmětem kritiky byl i Jürgen Kocka, tehdy poveřen řízenm Zentrum für Zeithistorische Forschung v Postupimi).

Na poatku roku 1990 se vlna kritiky dosavadní historiografie dostala do Československa. Je zajímav, že se prakticky upln vyhnula eske historické obci, aby se s vetší silou projevila na Slovensku. Mimoradn sjezd Slovenské historické společnosti v Bratislavě zatím jete nevyvolal vetší otřesy a kritický hlas Lubomíra Liptaka byl osamocený.³ Avšak ji o rok později přinesl další sjezd komplexnější zúčtování s minulostí, nejen komunistickou, ale i „eskoslovenskou“. Už tehdy totiž někteří slovenští historici hovořili o českém utlaku, pro slovenskou vědu a národní uvědomění prnejmenším stejne ničivém a nebezpenm, jako byl utlak marxistický.⁴

2 Srov. ILKO-SASCHA KOWALCZUK, *Der Unabhangige Historiker-Verband (UHV)*, in: Hure oder Muse? Klio in der DDR. Dokumente und Materialien des Unabhangigen Historiker-Verbandes, hrsg. von Rainer Eckert, Ilko-Sascha Kowalczuk, Isolde Stark, Berlin 1994, s. 75.

3 LUBOMÍR LIPTÁK, *Poznámky o historiografii novich dejn*, Historický asopis 38/1990, s. 690.

4 RICHARD MARSINA, *Slovenská historiografia 1945–1990*, Historický asopis 39/1991, s. 371–377.

V tomto kontextu působí jak načasování, tak charakter české diskuse o minulosti oboru historie dosti originálně. Především bije do očí opožděnost debaty historiků. Vyjádření Dušana Třeštíka, Jiřího Kořalky a Jiřího Pokorného z roku 1990 byla ve srovnání s tím, co se dělo v bývalé NDR, ba i na Slovensku, rachitická. Dokonce i mnichovský časopis *Bohemia* tehdy vybízel české kolegy, aby se do tohoto tématu pustili s větší smělostí.⁵ Místo toho debata téměř na celé desetiletí utichla. Nedomnívám se, že je na tomto místě nutné připomínat průběh VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové, stačí zmínit, že část motivů, které se v bývalé NDR, v Polsku a na Slovensku objevily bezprostředně po roce 1989, čeští historici uslyšeli teprve ve vystoupení Martina Nodla.⁶

Soudím, že tato dlouhá přestávka měla dvě hlavní příčiny „historické“ povahy. První příčinou byla skutečnost, že Československo, a zvláště jeho česká část, dosti rychle provedlo právní vypořádání s komunistickou minulostí. Právo osvobodilo občany od povinnosti zpytovat svědomí, umožnilo (alespoň zdánlivě) zřetelně oddělit viníky od obětí. Do takovéto logiky špatně zapadají různé odstíny souhlasu s režimem, jeho tolerování či spolupráce s ním. Druhou příčinou je fakt, že česká společnost, a tedy i historici, je poznamenána událostmi roku 1968 ještě více než současné západní liberálně orientované kruhy. Poznamenala ji samozřejmě paměť zcela jiná, než tomu bylo na Západě, částečně se jednalo o paměť martyrologickou a veskrze národní. Tato paměť je faktorem pro společnost spíše stmelujícím – nerozdělila ji na bývalé disidenty a „normalizátory“. Koneckonců Československo bylo cílem vojenského napadení, kterého se dopustili blízcí i vzdálenější sousedé (a tedy cizinci), a společnost se tomuto násilí stavěla na odpor „moderním“, mírovým způsobem. Hrdinové tohoto odporu (a byli mezi nimi i historici), kteří v 70. letech skončili na stavbách a v pivovarech, si zasluhovali vrátit se na dříve zastávaná místa. Nezdá se však, že by sebereflexe jejich kolegů, kterým se tento smutný osud vyhnul, sahala příliš daleko.

Opožděná česká debata o minulosti oboru historie se od dřívějších podobných diskusí liší také průběhem front mezi jednotlivými stranami sporu. Obecnou tendencí postkomunistických historiografií (včetně české) se stal útek od metodologie. Tato skutečnost se nejčastěji vysvětluje tím, že se historiografie odreagovala-

5 Srov. mj. ROBERT LUFT, „*Als die Wachsamkeit des Regimes nachließ*“. *Zur Beschäftigung mit der Vergangenheit des eigenen Faches in der tschechischen Geschichtswissenschaft nach 1989*, *Bohemia* 35/1994, č. 1, s. 106.

6 Analýzu diskuse podal FRANTIŠEK SVÁTEK, *Pokus o bilanci průběhu a výsledků „sporu historiků“ v České republice na přelomu tisíciletí*, *Soudobé dějiny* 8/2001, č. 1, s. 78–94. Referáty a část sjezdových vystoupení vyšly ve sborníku VIII. *Sjezd českých historiků: Hradec Králové 10.–12. září*, (ed.) JIŘÍ PEŠEK, Praha 2000; diskusní příspěvky jsou přístupné také na internetové stránce www.clavmon.cz.

la od dřívějšího metodologického donucení. Společnost se od historiků dožadovала „pravdy“, nikoli intelektuální akrobacie. Dostávala tedy souhrny faktů bez hlubší interpretace, zato až příliš často nasycené velmi nekomplikovaným antikomunismem, mnohdy i nacionalismem. Tato choroba však už byla všude odhalena a diagnostikována. Začala být jasná skutečnost, že na Západě (zvláště v Německu) se od metodologie neutiká, přičemž fakt, že existovala rovněž metodologie marxisticko-leninská, neznamená, že ta či ona jiná teorie je od základu podezřelá. Domnívám se, že v české diskusi o stavu historiografie před rokem 1989 se sešly dvě linie: potřeba vypořádat se s minulostí oboru a potřeba metodologické modernizace. To způsobuje, že česká diskuse o stavu historických věd je modernější, je v ní méně revolučního zápalu a trochu více konstruktivních nápadů k provozování historie.⁷ Sám fakt, že současný stav české historiografie je předmětem zájmu nejen při příležitosti mezinárodních badatelských projektů, ale i z vlastní vůle českých historiků, je neobyčejně prospěšný.

Skutečnost, že se česká historiografie zajímá sama o sebe, o ní vypovídá pozitivně, ale stěží by se dalo říci, že by se historie historiografie stala dalším „velkým tématem“ pro české badatele (nestala se jím ostatně ani v Německu, ani v jiných zemích s komunistickou minulostí). Pokud jde o témata, která dominují v historické produkci a reprezentují historii ve veřejné sféře, několik z nich považují za zvláště důležitá, přičemž způsob, jakým jsou zpracovávána, mnoho vypovídá o stavu české historiografie.

Tématem s mimořádně dlouhou tradicí je husitství. Kdysi politicky nosné a „rotující“ téma, tzn. užívané různými stranami politických sporů, prožilo hluboký úpadek v 50. letech, aby se obrodilo mimo jiné na stránkách *Husitského Táboru*. Dnes se husitství odideologizovalo, zanícených sporů je méně, ale je to stále fascinující problematika nejen v rámci české historie, ale i pro zahraniční mediévisty (například současný ředitel Historického ústavu Polské akademie věd Stanisław Bylina se specializuje na husitství). Na tomto poli působí vynikající historici, především František Šmahel. A ačkoli husité konečně přestali být tématem číslo jedna, i nadále zůstávají v centru české identity. Je to téma, s jehož pomocí se dá o Čechách říci velmi mnoho, třeba odhalením jeho role v utváření národa, jak to učinil ve své vynikající knize Petr Čornej.⁸

Formování českého národa je dalším „evergreenem“ české historiografie. Zde čeští badatelé mají a měli co říci (možná i více než v případě husitství) nejen

⁷ Takový konstruktivní program zkoumání historie historiografie vytyčil MARTIN NODL, *Možné přístupy ke studiu dějin české historické vědy v letech 1945–2000*, Soudobé dějiny 8/2001, č. 1, s. 9–22.
⁸ PETR ČORNEJ, *Lipanské ozvěny*, Praha 1995.

v otázkách faktografických, ale i metodologických. Jako absolutní světový hit se ukázala interpretace vývojového schématu národů, jak ji představil Miroslav Hroch – teorie s všeobecnými ambicemi, ale zakořeněná v „klasickém“ českém případě národního obrození. Zdá se mi, že za českými hranicemi nejsou doceněny skvělé sémiotické interpretace Vladimíra Macury (v Polsku jsou například hojně vydávány sémiotikové z Tartu, ale po Macurovi ani vidu, ani slechu). Podobně jako v případě husitství i zde historie věnovala českým historikům znamenitý materiál s nadnárodní výmluvností, a domnívám se, že oni tento dar dobře využívají.

Moje kompetence nestačí k tomu, abych jakýmkoli způsobem hodnotil to, co se v současnosti odehrává mezi českými badateli dějin 17. století a 18. století, ale například skvělé pojednání Víta Vlnase o Janu Nepomuckém nebo rozsáhlé dílo Petra Matě napovídají, že se najdou historici tohoto zřejmě nejzanedbanějšího úseku českých dějin.⁹ V mnoha oblastech národních dějin lze najít díla když ne vynikající, tak přinejmenším významná.¹⁰

Jako v každé postkomunistické zemi (a možná i všude jinde) je nejvíce problémů a konfliktů spojeno s nejnovější historií. Nejzávažnější z těchto problémů je celý komplex česko-německých vztahů, především „sudetoněmecká otázka“. Spíše mám sklon ji vidět širěji a spojovat ji například s problematikou hodnocení předválečného Československa, odkazem filozofie a politických postojů T. G. Masaryka a konečně i se zásadní otázkou místa Česka v Evropě.

Nebylo by příliš smysluplné představovat na tomto místě hlavní stanoviska v českých sporech týkajících se sudetských Němců.¹¹ Možná bychom měli zdůraznit, že zpolitizování tohoto tématu má také pozitivní důsledky. Bez této problematiky by asi nedošlo k takovým projevům skutečné občanské iniciativy, jako je činnost sdružení Antikomplex a nevelké, ale zajímavé společenské hnutí, které vyrostlo na základě výstavy a projektu Zmizelé Sudety.¹² Za nepřilíš zajímavé naopak považují diskuse o tzv. Benešových dekretech, právním podkladu vysídlování, a určování hranic mezi kroky vyplývajícími z tlaku mocností a iniciativami československé společnosti a státní moci. Domnívám se, že vedení sporu s nevyhlášením

9 VÍT VLNAS, *Jan Nepomucký. Česká legenda*, Praha 1993; PETR MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004.

10 Například nedávno vydaná práce DUŠANA TŘEŠTÍKA, *Mýty kmene Čechů (7.–10. století). Tri studie ke „Starým pověstem českým“*, Praha 2003, která je důstojným doplněním vynikajících knih Jacka Banaszkiwicze.

11 To již ostatně vynikajícím způsobem učinili MICHAL KOPEČEK, MIROSLAV KUNŠTÁT, „Sudetoněmecká otázka“ v české akademické debatě po roce 1989, *Soudobé dějiny* 10/2003, č. 3, s. 293–318.

12 Srov. *Zmizelé Sudety. Das verschwundene Sudetenland. Rozšířené vydání, Domažlice 2004* – www.zmizelesudety.cz.

nými německými milovníky rodné vlasti není úkolem předních českých historiků, neboť ani z německé strany se tomu nevěnují přední historici. Při této příležitosti se však projevil problém pravděpodobně závažnější: posouzení toho, kdo se může zabývat historií. Proklamace Sdružení historiků České republiky s názvem *Historikové proti znásilňování dějin*, vedená v dramatickém duchu, neudivuje ani tak svým obsahem, jako spíše faktem a účelem svého vzniku. Ne zcela pochopitelný je pro mě také cíl zveřejnění této proklamace v polském překladu v časopise *Przegląd Historyczny*.¹³ Bez ohledu na to, že program spočívající v rezervování historie pro profesionální historiky je v zásadě nereálný, znamenalo by jeho naplnění pravděpodobně ještě větší pokles zájmu o historii v řadách čtenářské veřejnosti, o což by historici jistě usilovat neměli.

Jak jsem již zmiňoval, soudím, že problém sudetských Němců je úzce spojen se specifickým hodnocením politického systému, T. G. Masaryka a národnostní politiky meziválečného Československa. Jak píše Eva Broklová, která (asi nepříliš šťastným způsobem) parafrázuje Masaryka, česko-německý konflikt nebyl střetem dvou nacionalismů, nýbrž spíše dvou politických filozofií a dvou hodnotových systémů. Stručně řečeno: Češi byli demokratičtí, Němci autoritářští/totalitní.¹⁴ Takovéto přenesení úvah z úrovně národnostního konfliktu do sféry politických a morálních hodnot se mi však zdá příliš povrchní. Už Josef Pekař ve svých polemikách s Masarykem a (především) s Masarykovými stoupenci upozorňoval, že pod heslem „humanity“ se nezdíka skrývá nacionalismus. Je to jednoduchý vzorec. Pakliže je demokracie nejvyšší hodnotou, a česká společnost má od přírody, nebo i řízením osudu demokratický charakter, pak je její převaha nad jinými společnostmi mimo veškerou pochybnost. Takováto oklika vede na totéž místo, kam se značně rychleji dostali bezostyšní nacionalisté. Myslím, že tato teze souzní jak s tvrdošíjnou mantrou popularizačních příruček o historii meziválečného období a o „jediném demokratickém státě ve střední Evropě“, tak s rozšířenou představou (v populární, ale i profesionální literatuře) o tom, že Česko se ve středovýchodní Evropě ocitlo čistě náhodou, neboť duchovně a civilizačně hraničí spíše s Nizozemskem. Není to postoj ojedinělý: oblasti jako například středovýchodní Evropa a v mnohem větší míře i Balkán oplývají státy a národy, které dle názoru části své

13 *Historycy przeciw gwałceniu historii (stanowisko Stowarzyszenia Historyków Republiki Czeskiej)*, *Przegląd Historyczny* 94/2003, s. 59–63. V tomtéž čísle časopisu vyšel překlad vystoupení Jaroslava Pánka na Evropském kongresu učitelů historie v Praze 13. března 2002: JAROSLAV PÁNEK, *Mniejszości narodowe i religijne w tysiącletnich dziejach ziem czeskich*, *Przegląd Historyczny* 94/2003, s. 65–75.

14 EVA BROKLOVÁ, *Politická kultura německých aktivistických stran v Československu 1918–1938*, Praha 1999.

elity nepatří do té divočiny, která je obklopuje. Možná bychom si s trochou rizika mohli dovolit tvrdit, že právě stud způsobený fyzickou existencí na tomto místě je charakteristickým rysem historických diskurzů v „horších“ regionech Evropy. Úporné přesvědčování, že právě ten jeden jediný stát či národ netrpěl chorobou nacionalismu, paradoxně působí naopak dojmem nacionalistické afirmace vlastního národa.

Vnějšímu pozorovateli (čili jednoduše čtenáři české historické literatury) se zdá nápadná také ostentativní nepřítomnost Slovenska. Starší učebnice obsahovaly obvykle krátké dodatky věnované Slovákům, které byly umístovány v posledních odstavcích kapitol o českých dějinách. Jejich odstranění v nových vydáních (a skutečnost, že nejsou zařazovány do nových publikací) nenarušuje tok vyprávění. Někdy k tomu dochází postupně, jako například ve druhém vydání *Přehledných dějin českého a slovenského dějepiscetví* Františka Kutnara a Jaroslava Marka, knize jinak vynikající.¹⁵ Tam jsou části věnované slovenské historiografii „zvýrazněny“ drobným tiskem. I když uznáme, že slovenská historiografie autory této publikace příliš nezajímala, přesto se tento redaktorský zásah zdá být podivný. Je zajímavé, že tento trend někdy vypadá jako akt opožděné dějinné spravedlnosti, neboť více pozornosti (rovněž u Kutnara a Marka) se věnuje českým Němcům, kterých bylo v meziválečném Československu více než Slováků. Zajímavě v tomto kontextu vyznívají pokusy o rehabilitaci koncepce „československého národa“, do kterých se pustila například Eva Broklová v diskusi s Jaroslavem Kučerou.¹⁶

Když uvažují o tématech, která v zemích sousedících s Českem plní podobnou funkci ve veřejné diskusi, napadají mě polské diskuse kolem knihy Jana Tomasze Grosse o Jedwabném (*Sąsiedzi*) nebo (v trochu menší míře) německé diskuse o knize *Hitlers Volksstaat* Götze Alyho.¹⁷ Kritika této knihy se týkala především charakteru německého zapojení do nacismu. Aby autor toto téma zbavil démoničnosti, zjednodušoval, což vyvolalo odpor například Hanse Ulricha Wehlera.¹⁸ V jeho polemice se jednalo o protest proti radikálnímu materialismu a podceňování démonismu diktatury, té tajemné síly, která Němce omámila. Dalo by se zjednodušeně konstatovat, že v jeho polemice šlo o to, že motivem největší tragédie

15 FRANTIŠEK KUTNAR, JAROSLAV MAREK, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, Praha 1997.

16 JAROSLAV KUČERA, *Minderbeit im Nationalstaat. Die Sprachenfrage in den tschechisch-deutschen Beziehungen 1918–1938*, München 1999; TÝŽ, *Politický či přirozený národ?*, ČČH 99/2001, s. 550–568; EVA BROKLOVÁ, *Politický nebo etnický národ?*, ČČH 100/2002, s. 379/394.

17 JAN TOMÁŠZ GROSS, *Sąsiedzi. Historia zagłady żydowskiego miasteczka*, Sejny 2000 (*Neighbours. The Destruction of the Jewish Community in Jedwabne*, Princeton–Oxford 2001); GÖTZ ALY, *Hitlers Volksstaat. Raub, Rassenkrieg und nationaler Sozialismus*, Frankfurt am Main 2005.

18 HANS-ULRICH WEHLER, *Engstirniger Materialismus*, Der Spiegel 14/2005.

v dějinách Německa a světa přece nemůže být pouhá loupež. Podle mých informací je velká část německých historiků vůči Alyho knize značně kritická, což ale nebrání tomu, aby se dobře prodávala a formovala německé veřejné mínění. Polská debata o Jedwabném měla (má) mnohem živější průběh, i když motivy, které se v ní objevují, bývají podobné. Jan Tomasz Gross vědomě zvolil nevědecký přístup k pramenům, jež považoval za nejcenější: ke vzpomínkám těch Židů z Jedwabného, kteří přežili vraždění. Dospěl k přesvědčení, že by se měly brát nekriticky, a nevdá mu ani skutečnost, že jednotlivá svědectví si někdy navzájem odporují. První reakcí velké části polských historiků byla kritika knihy, která se koncentrovala hlavně právě na ony „ahistoričnosti“. Pravicová část spektra pak varovala před neodvratitelnými a hrozivými následky, které tato kniha může znamenat pro „polskou věc“ v zahraničí. Později našťásti převážila snaha o objasnění této záležitosti, a nikoli o její utlumení, které i tak nebylo zrovna možné vzhledem k jejímu mezinárodnímu dosahu. Polské orgány na celostátní úrovni si s touto otázkou poradily dobře (značně horší je to v dnešním Jedwabnem), historici zkoumají jak kauzu Jedwabne, tak další podobné případy, a nevynakládají zbytečné úsilí na takové interpretace událostí, které by Poláky zbavovaly odpovědnosti. Jaký měla tato reakce vliv na obraz Polska? Piotr Wróbel píše: „International public opinion appreciates Poland's serious attitude toward her past. ‚The Jedwabne affair‘ – contrary to numerous predictions of the ‚patriots‘ – did not change the image of Poland for the worse, did not help the American-Jewish lawyers to take over any property, and did not close American airports to Polish airlines. The book did not negatively affect Jewish attitudes to Poles. In Poland, ‚the affair‘ accelerated changes in educational programs and new research on the postwar fate of other national minorities. A broader audience has understood for the first time what happened to ethnic Germans who had survived World War II and who decided to stay in the Polish territories. Poland became an example for the other countries of the East Central European region that still do not want to face their past.“¹⁹

Pokud z polského příkladu plyne nějaký závěr pro české badatele nejnovějších dějin, pak především takový, že chceme-li dokázat vlastní ušlechtilost, je účinnější seriózně a poctivě zvážit a rozebrat svá provinění než se soustřeďovat na hledání cizí viny. Domnívám se, že Gross vůbec prokázal polským historikům a Polákům dobrou službu, neboť jim dal příležitost prokázat schopnost sebekritiky.

19 PIOTR WRÓBEL, „*Neighbours*“ reconsidered, *The Polish Review* 2001, č. 4, s. 421.

20 Analýzu zajímavých tezí makedonské, ukrajinské a chorvatské historiografie provedl KRZYSZTOF WROCLAWSKI, *Croatian, Macedonian and Ukainian National Ideas of their Ethnogeny*, in: *The National Idea as a Research Problem*, (ed.) Jolanta Sujeczka, Warszawa 2002, s. 241–254.

Kdyby byly jeho teze šmahem odsouzeny a odmítnuty polskými odborníky i veřejností, znamenalo by to, že se toho v posledních letech v Polsku příliš nezměnilo. Výhrady, včetně těch pracovní povahy, by neměly sloužit ke skoncování s nepohodlnými záležitostmi, nýbrž k jejich lepšímu, účinnějšímu objasňování. Mohu jen doufat, že nová polská „historická politika“ nepřinese změnu těchto zvyklostí.

Při tom všem se domnívám, že kontroverzní témata nejnovějších dějin nejsou dobrým měřítkem k posouzení stavu historiografie, protože je to sféra svou povahou nejnáchylnější k ideologickým sporům. Opravdu znepokojivá by byla hypotetická situace, kdy by čeští historici začali uvažovat například o nějaké určité etnogenezi svého národa nebo jeho *zvláštní* zálibě ve velikosti, tzn. vrátili by se k tématům 19. století. Není to nebezpečí smyšlené, protože poměrně nedaleko české kotliny se takovýto druh historiografie v současné době pěstuje. Někteří chorvatští badatelé vynakládají energii na dokazování starověkého a neslovanského původu Chorvatů a při této příležitosti docházejí i k „překvapujícím odhalením“ o původu Srbů. Zmínění badatelé je situují mezi negroidní a protosemitské obyvatele Palestiny, známé svou morální ubohostí. V Makedonii je živá teze o slovansko-makedonském charakteru civilizace starověkého Řecka, nemluvě o ztotožňování starověkých Makedonců s Makedonci dnešními. Hranice směšnosti překračuje teze některých ukrajinských historiků, kteří ztotožňují Ukrajince s Etrusky na základě rafinované lingvistické analýzy.²⁰ Čeští historici jistě poznamenají, že to není poprvé, co jsou tímto způsobem do starověké Itálie zasazováni Slované. Podobné archaické tóny zaznívaly v rumunských polemikách kolem nových učebnic historie, údajně hanobících národní svátosti.²¹ Je příznačné, že kniha Luciana Boia o ideách rumunského národního hnutí v 19. a 20. století také vyvolala vlnu kritiky.²² Zatím však jeho záměr, aby se axiomy rumunské národní ideologie analyzovaly jako politicko-kulturní mýty, k nerozeznání připomíná práce Vladimíra Macury a Jiřího Raka, jejichž vlastenecké citění, pokud je mi známo, nikdo nezpochybňoval. Bojím se pomyslet, s jakou reakcí by se mohl setkat rumunský historik, který by představil tezi podobnou tezí Jiřího Raka, že totiž počátky českého národního obrození a jeho arzenál historických symbolů se zrodily z potřeb habsburské válečné propagandy napoleonského období a za rakouské peníze.²³

21 RAZVĂN PĂRĂIANU, *National Prejudices, Mass Media and History Textbooks: The Mitu Controversy*, in: *Nation-Building and Contested Identities. Romanian & Hungarian Case Studies*, (edd.) Balázs Trencsényi, Dragoș Petrescu, Cristina Petrescu, Constantin Iordachi, Zoltán Kántor, Budapest-Iași 2001, s. 93–120.

22 Čerpám z polského vydání LUCIAN BOIA, *Rumuni. Świadomoś, mity, historia*, Kraków 2003.

23 Srov. JIŘÍ RAK, *Napoleonské války a počátky národního obrození*, in: *Napoleonské války a historická pamět*, (edd.) Lukáš Fasora, Jiří Hanuš, Jiří Malíř, Brno 2005, s. 193–207.

Česká historiografie nenabízí příliš mnoho „atrakcí“, je podobně jako polská či maďarská „průměrnou“ evropskou historiografií (samozřejmě pokud přijmeme předpoklad, že Evropa nekončí na hranicích Evropské unie). Neprodukuje (od doby prvních zahraničních vydání Miroslava Hrocha) koncepcce, na které by navazovali zahraniční badatelé, a spíše přijímá ideje vytvářené jinde. Část obce historiků se brání jakékoli teorii ve jménu „čisté“ vědy. Část se zapojuje do mezinárodního oběhu. Probíhají spory o to, jak „národní“ by měla být současná historiografie, a v těchto sporech se vyskytují velmi různorodé argumenty. Vznikají zajímavé knihy, historické časopisy jsou na velmi slušné úrovni. To znamená mnoho a alespoň zvnějšku není patrná nějaká zvláštní hrozba pro další rozvoj české historiografie.

Jak jsem zmínil v úvodu, své nedostatky ve vědomostech o českých historických jsem se snažil dohnat pokusem o pohled na jejich práci v širším evropském kontextu. Nakonec bych chtěl učinit ještě jeden takovýto pokus. Srovnávání vlastní situace se situací v zahraničí je, jak známo, jednou z oblíbených činností historiků a často i zdrojem frustrace. Před několika lety se na internetové stránce Kabinetu pro klasická studia AV ČR vyskytla velmi zajímavá zpráva Pavlína Rychterové, srovnávající dva národní kongresy historiků, probíhající těsně po sobě: český v Hradci Králové a polský ve Vratislavi.²⁴ Podle autorky polský sjezd téměř ve všech ohledech předčil kongres v Hradci Králové a shrnutí rozdílů, které autorka uvádí, by se dalo stručně vyjádřit opozicí světovost (na polské straně) – provinčnost (na české straně). Navíc se ve Vratislavi objevilo pouze několik českých historiků, což autorku vedlo ke skeptickému pohledu na budoucnost spolupráce mezi oběma historiografiemi. Kdo nečetl text Pavlína Rychterové a chtěl by se seznámit s podobnou analýzou rozdílů mezi více a méně pokročilou historiografií, může nahlédnout do časopisu *Przegląd Historyczny*, kde vyšla zpráva Macieje Janowského ze 45. sjezdu německých historiků a historiček v Kielu v roce 2004.²⁵ Nešťastným řízením osudu se přesně v tomto termínu konal kongres polských historiků v Krakově, což zdecimovalo naši účast v Kielu. Je to tím smutnější, že právě Polsko a pobaltské státy byly „partnerským regionem“ německého sjezdu. Tam však dorazilo jen několik Poláků, včetně čestného hosta, jímž byl Tadeusz Mazowiecki. Janowski končí svou zprávu rozumnou poznámkou: „A přece je zřejmé, která z obou historických věd může vzájemnými kontakty více získat a která více ztratí v případě jejich nedostatku.“²⁶

24 Srov. www.clavmon.cz/archiv/polemiky/prispevky/rychterova.html.

25 MACIEJ JANOWSKI, *Poza sporami o pamięć narodową (45. Zjazd Historyków Niemieckich, Kielonia, 14–17 września 2004)*, *Przegląd Historyczny* 96/2005, s. 481–485.

26 M. JANOWSKI, *Poza sporami o pamięć narodową*, s. 485.

Co vyplývá z obou textů? Nic víc, než že česká i polská historiografie jsou stále více „západní“. Jednou ze známek tohoto procesu je skutečnost, že „vlastenecké povinnosti“ historických věd jsou podrobovány diskusi a také (což s tím souvisí) dochází ke stále živějším kontaktům se Západem, který už má alespoň ve srovnání s naší částí Evropy tuto lekci nejspíš za sebou. Není to proces jednoduchý a nevede nutně k výše uvedenému konci, tzn. nelze předpokládat, že časem všechny historiografie našeho regionu budou méně nacionalistické, než jsou nyní. Zvláště nejnovější dějiny jsou provázány s každodenní politikou.

Chceme-li však vymezit místo našich historiografií na evropské scéně, neměli bychom se srovnávat výhradně s Německem, Francií či Velkou Británií, neboť velká část našich kolegů z jiných zemí našeho kontinentu by jistě mohla napsat (nebo možná už napsala) zprávu o královéhradeckém sjezdu historiků s ještě větším obdivem, než jak vyznívají Janowského úvahy o německém a Rychterové o polském sjezdu. Domnívám se, že vědomí skutečnosti, že česká (nebo polská) historiografie nejen teritoriálně, ale i duchovně náleží do středovýchodní Evropy, by pro nás bylo dobrou vizitkou, působilo by také jako snaha o překonání vlastní provinčnosti a zároveň by paradoxně prokázalo naši „západnost“. Opuštění úzkého rámce národní historie, širší, srovnávací analýzy regionu, do nějž zlý osud umístil českou kotlinu, a komparatistika vůbec jsou dle mého názoru asi nejdůležitější potřebou současné české historiografie.